

Kv. Täljstenen, Eriksberg, Uppsala. Motiv till klassning av området som skyddsvärd miljö.

Bakgrundsfakta

Bostadsbebyggelse: 1 punkthus (8 vån.), 16 lamellhus (3 vån.)

Adress: Täljstensvägen 1-11, 2-16

Byggherre Stiftelsen Uppsalahem

Arkitekt Stig Ancker (Ancker Gate Lindegren/AGL)

Plan 1958 AGL arkitektkontor

Ritningsår 1958-59

Uppfört 1958-60

Lägenhetsbestånd 408 st: i punkthus 1 rok + 2x5 rok/plan, i lamellhus 1 rok -4 rok, merparten 2-3 rok. Huvudsakligen 3 lgh/plan, i några fall 2 lgh/plan.

/För- och lågstadieskola: arkitekt Sven Jonsson, 1960/

Beskrivning av planordning och arkitektur

Kvarteret ingick i en plan för Västra Eriksberg som reviderades 1957. Det utgjorde där ett tillägg öster om Västerleden (nuv. Norbyvägen) på mark som ingick i naturområdet, Stadsskogen. Planen avsåg en bebyggelse med punkthus i 7 våningar lagda kring en vändslinga. Byggherren, Stiftelsen Uppsalahem, valde dock en omprojektering, utarbetad 1958 av Ancker Gate Lindegren, som också stod för bebyggelsen. Det blev då en byggnadsordning som utgick från platsen, topografi och trädbestånd. Bebyggelsen blev nu lågt hållen. Ett punkthus i 8 våningar står som accent vid infarten (ursprungligen vidbyggd en butikspaviljong). I övrigt 3-vånings lamellhus ordnade kring gatuslingan i fem grupper, lagda fritt eller vinkelställda med naturanpassning kring gårdsrum med ingångar till trapphus.

Källarvåningar ger rum för lägenhetsförråd, cykelförvaring, tvättstugor, samlings- och hobbylokaler. I hus med sluttningsläge mot gatan, i souterrängplan, ryms 60 varmgarage. I övrigt finns längs gatan (ursprungligen) 128 biluppställningsplatser. I punkthusets bottenplan blev plats för panncentral och gemensamhetslokaler

Byggnaderna med stomme i platsgjuten betong, har fasader klädda med traditionella material, tegel, trä och puts, i färgtoner, brunrött, varmgrått och gråvitt, anpassade till omgivningens skogsmark. Taken är flacka med korta språng, vilket ger husen en distinkt kontur. Inom fast sammanhållen ram sker med små medel variation av fasaderna, med band och grupper av fönster och balkonger satta i en väl avvägd rytm, som skapar både lugn och dynamik. Fasadpartier kring entréer har ägnats särskild omsorg med sättning av fönster till trapphus och lägenhetens badrum, hängda på väggen som tavlor.

Värdering av områdeskvaliteter

Området med plan och bebyggelse är en god representant för 50-talets byggnadskultur, i en övergångstid mellan traditionell och modernistisk arkitektur och fortfarande i väl bevarat skick. Bebyggelsen är uppförd som en enhet med samordning av plan och byggnader anpassade till platsen, dess topografi och vegetation. Till detta bidrog projekteringsformen med huvudansvar hos det kommunala bolaget och dess arkitektkonsult, med uppdraget att skapa en helhetslösning.

Omsorgen om projektering var ett signum för bostadsbolaget alltsedan grundartiden på 40-talet, med nära samverkan mellan politiker och förvaltningar. Bolagets ledning var engagerad i alla slags bostadsfrågor, som även inbegrep gestaltning av det byggda. Begreppet kvalitet ingick i och skulle utveckla bolagets och stadens varumärke.

Arkitektkontoret, AGL, hade efter tävling om Sala Backe 1952 övertagit den tidigare stadsarkitekten Gunnar Leches roll som bolagets konsult. Stig Ancker, här med huvudansvar, hade tidigare erfarenhet av Uppsala, med tjänstgöring på 30-talet som medhjälpare till Gunnar Leche. Från 40-talet fick kontoret stort renommé med en omfattande verksamhet, planer och bostäder inom hela stockholmsområdet och på flera industriorter.

Kv. Täljstenen präglas av Anckers inkännade av platsens karaktär. Arkitekten valde en lägre byggnadshöjd med husen också indragna från vägen för att inte störa känslan av naturmark. Norbyvägen skulle förbli en landsväg med skogsterrängen bevarad fram till Norbys egna hem. Material och färgton på husen är sedan valda, avstämde mot skogskapet.

Med passning till terrängen har husen samtidigt en rationell ordning, satta längs värmesystemet som utgick från en central i höghuset, med höjd som dolde skorstenen. En nyordning var vägföringen med matning av trafik utifrån via en vändslinga, centralt i området. Genomfartstrafik hade börjat framstå som besvärlig. Men bilen måste få plats. Gatan uppläts för kantparkering med uppfarter längs slingan också till garagevåningar i källare i lägen som inte krävde schaktning. Åverkan på skogsmarken skulle minimeras.

Området utgår från och förädlar traditioner i svensk byggnadskultur som den framträder under 1930-40-talet. Kv. Täljstenen är exponent för en modernism, en nyfunktionalism, som på det sena 50-talet förenar 30-talets strikta form med 40-talets mer mjuka framtoning. Här är också 40-talets grannskapstänkande med samling kring sociala och kulturella värden i bostadsgruppen, nu inlemmad i naturen.

Kvarteret Täljstenen har utpräglade kvaliteter. Med form och innehåll rymmer det stora symbolvärden som vittnar om den rådande tidsandan. Stig Ancker tillhör förgrundsgestalterna inom arkitektkåren, som efter andra världskriget gjorde det svenska bostadsbyggandet till en förebild: "Swedish modern", en förädlad, humanistisk modernism. Här i kvarteret kvarstår den också med ursprunglig prägel.

Kv. Täljstenen inför framtiden

I utredningen som föregick beslut om "särskilt värdefulla värdefulla bebyggelsemiljöer i Uppsala innerstad." (Stadsfullmäktiges tryck 1988, Ser. A Nr 252, 88-11-07), var merparten av Eriksberg föreslagen som skyddsvärd. Området (nr 21 i utredningshandlingen) framhölls som en "konstnärligt värdefull miljö: arkitektoniskt och stadsplanemässigt av stort intresse": representativ för sin tid och med stora kvaliteter i utformning av plan och bebyggelse med anpassning till naturmarken. Området fick dock ingen skyddsklassning men blev noterat som miljö av intresse.

I dag, närmare trettio år senare, kan man konstatera att ingrepp skett i bebyggelsen som förvanskade stadsområdets ursprungliga kvaliteter; genom påbyggnader, med tillägg och utbyte av material, hanterat utan omsorg om detaljer.

Bara Kv. Täljstenen återstår med ursprunglig prägel. Förändringar finns också här. Med höghus på platsen för butiksbyggnaden, men lagt med rimlig anpassning till Anckers punkthus. Utbyte av fönsterkarmar har skett, dock med bevarade mått. Ommålning av träpanel har gjorts i vissa fall men med verkan som inte bryter helt mot ursprunget.

Det är dock för framtiden angeläget att förhindra ingrepp som förtar det arkitektoniska värdeområdet nu har, både vad gäller plan- och byggnadskvalitet. Området med sina bevarade egenskaper framstår idag med en positiv särprägel.

Kvarteret har sitt stora värde som bevarad helhet. Anckers arkitektur är mycket genomarbetad med precis insatta detaljer som ger byggnaderna både balans och dynamik. Alla mått och material måste bibehållas. Tillägg med byggnader inom kvarteret skulle helt bryta sönder strukturen. Tillägg utanför kvarteret skulle svära mot den bärande idén i planen och eliminera den laddning bebyggelsen nu har med sitt läge. Förändringar inom området med genomfartstrafik leder också till att värdet förverkas. Kvarteret är uttryckligen anlagt som en enklav. En mänsklig utpost mot, och byggd i samklang med naturen.

Kvarteret Täljstenen framstår gestaltningsmässigt, med plan och bebyggelse, liksom till sitt innehåll, ur både konstnärliga och social- och kulturhistoriska aspekter, som en värdefull miljö: av stort lokalt intresse, med få motsvarigheter också nationellt. I allt en skyddsvärd miljö.

CARL ERIK BERGGOLD

Carl Erik Bergold

FD, f.d universitetslektor,
arkitektur- och bebyggelse-
historiker, utredare i kulturmiljö-
och stadsbyggnadsfrågor på Boverket,
för Uppsala kommun, m.fl.

PO Sporröng

Arkitekt SAR/MSA,
utredare i kulturmiljö- och stads-
byggnadsfrågor för Uppsala kommun m.fl.

2015-03-13